

Kákai László

Pártok és civil szervezetek az önkormányzati választásokon¹

Az önkormányzatok megerősödése lényegében egybeesik az állam által közvetlenül ellátott közszolgáltatások folyamatos visszaszorulásával, valamint a piaci viszonyok térhódításával. Valamennyi fejlett országban egyre nagyobb az állami újraelosztás szerepe, egyre több nemzetállami funkció összpontosul nemzetközi szervezeteknél, és a nemzeti kormányok hatásköreinek megnyírbálása a helyi állam, tehát az önkormányzatok megerősödésével jár együtt. Az állami kötelezettségek háttérbe szorulását jól mutatja az a folyamat is, amelynek révén egyre több feladat és kötelezettség került át az önkormányzatokhoz. Ez lényegében megegyezik azzal a politikai szándékkal, amely az állam totális jellegének lebontására és a lokális döntések és feladatok arányának növelésére irányult.² Ez a politikai törekvés az önkormányzatok³ szerepkörének és feladatainak újragondolását igényelte. Az 1990-ben elfogadott önkormányzati törvény szerint a helyi önkormányzat igazgatja a települést, szervezi a helyi társadalmat, összehangolja és integrálja a lokális érdekeket, majd manifesztálja és ütközteti más lokális, regionális vagy akár országos érdekekkel. Feladata a helyi társadalom szolgálata, az állami hatalmi érdekek és a lokális érdekek közvetítése, valamint összehangolása. Az önkormányzat tehát egy demokratikusan megválasztott és működő köztisztviselőtestület, amely a törvények keretei között, az állam felügyelete és segítségével, saját felelősségére, lakosai érdekében önállóan szabályozza és igazgatja az átfogó feladat és hatáskörébe tartozó ügyeket.⁴ Ez a definíció kifejezi az önkormányzat célját és megjeleníti annak alanyát (ki kormányoz), tárgyát (mit kormányoz) és módját (hogyan kormányoz). Lényegében egyfajta „hidat” alkot az állam és annak polgárai között. Ebbe a viszonyrendszerbe épültek be sajátos módon a különböző szerveződések, így a politikai pártok és a civil szervezetek.

Az európai példák az elmúlt két évtizedben azt mutatták, ahogy a pártok dominálnak a parlamentekben, úgy a helyi hatalom működésében is meghatározó szerepük van. Az utóbbi évtized azonban változásról tanúskodik; a helyi szinten a pártok kezdenek teret veszíteni a különböző egyesületek, egyletek, választási csoportosulások, egyéni jelöltek javára. Ezt a folyamatot természetesen a településnagyság, a választási rendszer és az adott ország politikai kultúrája befolyásolja (*Wehling H.G. 2000: 188.*). A kérdés, hogy a hazai politika lokális szintjén a pártok szerepét miként érinti, befolyásolja a civil szervezetek megjelenése. Átrendezi-e a rendszerváltás után különösen a nagyvárosokban kialakult helyi politikai viszonyokat, illetve milyen kapcsolatrendszer, munkamegosztás alakult ki a civil szervezetek és a politikai pártok között.

Jelen tanulmányomban a választási rendszeren keresztül szeretném bemutatni, hogy a helyi önkormányzatok politikai színterén a pártok mellett milyen szerepet játszanak a társadalmi szervezetek.

Kiindulópontként tegyük fel azt a kérdést, hogy mi motiválja, vagy motiválhatja a pártokat és a civil szervezeteket arra, hogy képviselő jelölteket állítsanak az önkormányzati választásokon? Elméletileg nézve ezt a kérdést a pártok célját mindenekelőtt a bennük politizáló politikusok motivációi alapján vizsgálhatjuk. Eszerint a politikusokat két nagy ideáltípusba sorolhatjuk úgymint hivatalorientált és politikai program- (érdek- vagy érték-) orientált típusba (*Enyedi Zs.-Körösényi A., 2001: 23.; Laver, M.-Schofield, N. 1990: 36-62.*). A hivatalorientált politikusok célja, hogy a választásokon minél több mandátumot szerezzenek, és ezáltal növeljék esélyeiket a végrehajtó hatalom kontrollálására. A cél olyan politika kialakítása, amely minél szélesebb réteg „ízlésének” megfelel, azaz a pártprogram csupán a közhivatal megszerzésének eszköze. Anthony Downs szerint; „A pártok azért alakítják ki politikájukat, hogy megnyerjék a választásokat, és nem azért nyerik meg a választásokat, hogy politikát alakítsanak” (*Downs, A. 1957: 39.*). Ebben a megközelítésben tehát a hivatal már önmagában is egy cél, amely úgy is felfogható, mint egy adott jutalom megszerzése és szétosztása a „győztes” párt(ok) politikusai között (*Rikker, W. 1962: 39.*). Ez a megközelítés helyi viszonyokra vonatkoztatva azt jelenti, hogy a helyi hivatali pozíciók megszerzése presztízst és kapcsolati tőkét jelent az egymással versengő szereplők számára, emellett nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy ezek a pozíciók viszonylag jól fizetett állások, különösen a falusi képviselők számára, akik szintén pénzbeli juttatást kapnak munkájukért (*Ágh A.-Kurtán S. 1996: 266.*).

Ezzel szemben a programorientált politikusok elsődleges célja nem a hatalmi pozíciók megszerzése, hanem vagy bizonyos politikai ideák megvalósítása, vagy különböző (de jól körülhatárolható) érdekek képviselete. Tehát ebben a megközelítésben a hivatali pozíció csupán eszköz a párt programjának vagy politikájának megvalósításában.

A civil szervezetek vonatkozásában a fenti megközelítés további kiegészítésre szorul, hiszen mindkét elméleti megközelítés tartalmaz ugyan olyan elemeket, amelyek a civil szervezetek motivációi között megjelenhetnek, azonban ezek további szempontokkal bővíthetők. Közülük csupán néhányat – a teljesség igénye nélkül – sorolnék föl, amelyek közül egyidőben és helyen, akár több is megjelenhet (*Csegény P.-Kákai L., 2001: 64.*);

- > egyfajta társadalmi kontroll kiépítése és megteremtése;
- > információhiány kiküszöbölése;
- > információ gyűjtése és a hozzáférés széleskörű biztosítása;
- > települési-területi folyamatok feletti ellenőrzés;
- > önkormányzati döntések társadalmi legitimálása;
- > önálló településpolitikai programok, alternatívák felmutatása;
- > egyéni vagy politikai ambíciók;
- > a politikai szereplők hiánya.

Az elméleti megközelítés alkalmazása a helyi politikai viszonyokra több szempontból sem egyszerű, hiszen ahhoz, hogy a valódi okokat megismerjük, ismernünk kellene az önkormányzatokat „övező” helyi társadalmak szociális és politikai viszonyait és magát a települést is, ami megannyi esettanulmány elkészítését feltételezi megannyi települé-

sen. Ennek hiányában szinte lehetetlen feladatra vállalkozik az, aki a magyar önkormányzati rendszerben a pártok és civil szervezetek helyzetére érvényes megállapításokat akar tenni. Mindezekon kívül a pártok és civil szervezetek szereplésének elemzését tovább nehezíti a választójogi törvény változása is.

Az önkormányzati választás jogi keretei

Jelenleg Magyarországon hatféle helyi választási rendszer létezik. Ahhoz, hogy megértsük az európai összehasonlításban egyébként meglehetősen szokatlan választási rendszerünket, szükséges egy kis kitekintést tennünk.

A választási rendszer lényegében nem más, mint a szavazatok mandátumokká válása, azaz, a választópolgárok által leadott szavazatok és a parlamenti, illetve önkormányzati helyek elosztása között teremt kapcsolatot. Alkotóelemeit a szavazati és választókerületi struktúra, valamint a választási formula képezi. A választási rendszer határozza meg, hogy a polgárok pártra vagy személyekre szavaznak-e, valamint a szavazatok mandátummá alakítása arányos-e vagy sem (*Sartori, G 1994: 3.*). Ezek alapján az Európában használt önkormányzati választási módszerek alapján véve kétfélék: vagy *ún. arányos (listás) választási rendszerek* – ezen belül is megkülönböztethetünk tisztán listás rendszereket, és az átruházható szavazat módszerét alkalmazó rendszereket (bár ez utóbbit csak Írországból, Észak-Írországból, Máltán és Tasmániában) – Nyugat-Európában csaknem mindenütt ezt használják, vagy egyszerű többségi rendszerek (*Norton, A. 1994: 90-93.; Chandler, J. A 1993, Wilson, D.-Game C. 1998: 203.*). Az alábbiakban néhány példán keresztül mutatnám be a különböző választási eljárásokat.

Franciaországban a települések jelöltjeit (akiket 6 évre választanak) listákról (listákat pártok és állampolgári csoportok állíthatnak) arányos képviseleti rendszerben választják meg. 2500 lakos alatti településeken a választópolgárok a listákon szereplő jelöltek közül választásuknak megfelelően módosíthatnak (*panachage*). Ez azt jelenti, hogy kihúzhatnak jelölteket a listáról, vagy más jelöltekkel egészíthetik azt ki. A választások kétfordulósak, ahol az a jelölt szerzi meg a mandátumot, aki az első fordulóban a választásra jogosultak szavazatának abszolút többségét megszerzi (50%+1).⁵ A második fordulóban a kapott szavazatok számának arányában osztják ki a még üres helyeket. A 3500 lakosnál nagyobb településekben szintén listákról választják meg a képviselőket azzal a különbséggel, hogy itt nem lehet választani a listákon szereplő jelöltek között. Az első körben az a lista nyer, amelyik a szavazatok abszolút többségét megszerzi. Ezzel a módszerrel a helyek felét osztják ki, a másik felét a második körben osztják szét azok között a listák között, amelyek a szavazatok legalább öt százalékát megszerezték. A megyei tanácsok képviselőit hasonlóan választják meg, mint a 3500 lakosnál nagyobb településeken⁶, azzal a különbséggel, hogy a listáknak itt csupán egyszerű többséget kell szereznie (akkor, ha a regisztrált szavazók legalább 25% szavazott) és a második körbe azok a listák juthatnak be, akik az első körben legalább 10%-ot szereztek (*Norton, A. 1994: 171-173.*).

Németországban a település (*Gemeinde*) képviselőit általában négy évre választják. Ez alól Bajorország és Baden-Württemberg kivétel, ahol a tanácsi képviselők felét 3 évenként újraválasztják. A választópolgárok a jelöltek listákról választják meg. A listák tekintetében különbséget kell tenni az északi tartományok és a déli tartományok listás rendszere között. Ennek oka abban keresendő, hogy a tartományok maguk alakítják ki választási rendszerüket. Ebből következően csak nagyon szűken értelmezett összehasonlításról beszélhetünk. Az északi tartományokban (Alsó-Szászországban, Észak-Rajna-Vesztfáliában) elsősorban arányos képviseleti rendszerben (zárt listákról) választják meg a tanács tagjait. Ezeket a tartományokat erős tanács (gyűlés) és gyenge elnök jellemzi, mivel a tanács elnökét a gyűlés soraiból választják (Wehling, H. G. 1994). Ezzel szemben a déli tartományokban (Bajorország, Baden-Württemberg) a polgármestert (Bürgermeister) közvetlen választással választják, ezért pozíciója nagyon erős (Wehling, H. G. 2000). Ezen felül ezekben a tartományokban sajátos választási rendszer is működik,⁷ mely szisztéma a személyek közti választás minden elemét tartalmazza. A választók ízlésük szerint rangsort állíthatnak fel a listákon szereplő jelöltek között, azaz nem csak szervezeti vagy pártelkötelezettségüket, hanem személyek közötti preferenciáikat is kifejezhetik, sőt szavazatukkal egyik listáról a másikra vándorolhatnak (Panaschieren), és akár több listáról (keresztbeszavazás) is összeállíthatják támogatott jelöltjeik listáját.⁸ További lehetőség, hogy a választók egy adott jelöltre maximum három szavazat erejéig halmozhatják – kumulálhatják – a szavazataikat. Azok a pártpolitikusok versenyképesek ebben a rendszerben, akik pártpolitikai profiljukon túl mást is fel tudnak mutatni, például az adott településen való ismertség, szakmai, vagy közéleti hírnév stb. (Löffler, B.-Rogg, W. 2000; Wehling, H. G. 2000).

Olaszországban a 8066 község (*comune*) a helyi önkormányzatok alapvető egysége, bár jelentős nagyságrendbeli különbségük ellenére azonos jogi megítélés alá esnek. Az 5000 lakos alatti községekben (főleg az észak-olaszországi területeken van sok alacsony lakosságú település), többségi rendszerben, egyéni választókerületekben választják a képviselő-testület tagjait. A nagyobb településeken (5000 lakosnál több) ugyanazt a választási módszert használják, mint a nemzeti választásoknál. Ez egy arányos listás rendszer, melyben a választó preferenciája alapján választ a pártok között, sőt lehetősége van a listán szereplő jelöltek között is választani. Az a jelölt szerzi meg a mandátumot, aki a legtöbb preferenciaszavazatot kapta. (Spence, R. E. 1993: 81-83.)

Angliában a képviselőket ún. egyszerű többségi – *first-past-the-post* – rendszerben választják (általában négy évre),⁹ ahol a jelöltek egyéni választókerületekben mérkőznek meg egymással. A mandátum elnyeréséhez csupán egyszerű többségre van szükség. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szavazatmegoszlástól függően viszonylag alacsony szavazataránnyal is mandátumhoz lehet jutni. Például, ha a Konzervatív Párt jelöltje kap 2500 szavazatot, a Munkáspárt jelöltje 2700-at, a Liberális Párt jelöltje 2300-at és egy független jelölt 2000 szavazatot, akkor (mivel nincs küszöbhatár) a Munkáspárt jelöltje nyeri el a mandátumot annak ellenére, hogy a választók kevesebb, mint egyharmada szavazott rá. A fő különbség az önkormányzati választások között abban van, hogy a 47 megyei tanácsot 4 évre választják, az alapfokú önkormányzatokat pedig rotációs rendszerben, évenként újraválasztva a tanács tagjainak egyharmad részét. Tehát a városi és a londoni tanácsok minden évben a törvény alapján újraválasztják tagja-

ik 1/3 részét. A vidéki tanácsok – központi jóváhagyással – választhatnak a két formula közül, azaz vagy 4 évenként újraválasztják az egész tanácsot, vagy követik a rotációs rendszert (*Wilson, D.-Game, C. 1998: 199-203.*). Ez a választási rendszer teljesen aránytalan, hiszen leszűkíti a választás lehetőségét két jelöltre vagy listára, a többi jelöltre adott szavazatok pedig elvesznek. Ezt a megoldást Anglián kívül az USA-ban, Kanadában és Új-Zélandon alkalmazzák.

Horvátországban, az 1991-ben kikiáltott függetlenség óta kétszer tartottak önkormányzati választásokat (1993-ban és 1997-ben). A horvát választási rendszert „kevert” rendszernek nevezhetjük, hiszen ötvözi az egyéni és a listás választási megoldásokat. Az 1997-ben megtartott önkormányzati választáson a képviselő-testületek egyharmadát egyéni választókerületben (egyfordulós, relatív többségű rendszerben), kétharmadát pedig listán (arányos képviselő, zárt listás rendszer) választották meg (*Ivanisevic, S.-Korpič, I.-Omejec, J.-Simovič, J. 2000: 193.*).

Az egyéni rendszer nem jelenti azt, hogy pártsemleges lenne, hiszen a jelöltek többsége pártszínekben nyeri el mandátumát, azonban, szemben az arányos rendszerekkel, ez a megoldás elsősorban a nagy pártoknak kedvez. Az arányos rendszer elsősorban az alku- és kompromisszumképes pártokat, szervezeteket preferálja, valamint jobban előtérbe állítja a helyi koalíciók alakításának igényét. További előnye, hogy súlyuknak megfelelően juttatja képviselőhöz a kisebb politikai erőket, valamint helyi szervezeteket (kulturális, városvédő, diák, választási egyesülések stb.). *Az arányos választási rendszer tehát sokkal fragmentáltabb képviselő-testületeket eredményez, mint az egyszerű többségi rendszerek.*

A felvázolt modellek számos eleme megtalálható a magyar választási törvény szabályozásában is. Ezek után nézzük meg, hogy milyen választójogi rendszert fogadott el a magyar parlament.

Az önkormányzati törvény magyarországi előkészítésének időszakában az egyik legfontosabb vitapont volt a parlamenti pártok között, hogy milyen mértékben jusson szerephez a pártpolitika a helyi jelöltek kiválasztásában. Két fő álláspont fogalmazódott meg. Az egyik szerint az önkormányzati választások során háttérbe kell szorítani a pártpolitikai jelleget, amit a választási szabályok kialakításánál úgy lehet érvényesíteni, hogy csak egyéni választókerületekben indulnának a jelöltek, nem lennének szervezeti listák és a kisebb települések egyetlen választási egységet alkotnának, ahol a jelölteket egyetlen listáról választanák meg (*Szoboszlay Gy. 1992: 15.*). Természetesen ez a megközelítés sem zárja ki a pártok közti versengés lehetőségét, mivel a jelöltek rendszerint pártcsatornákon keresztül kiválasztott párttagok, de az egyéni választási rendszerek megkövetelik a pártoktól, hogy legalább némi figyelmet szenteljenek a jelölt személyes tulajdonságainak (*Sartori, G. 1994: 11.*). *Mindent egybevéve a tisztán egyéni jelöltek választására épülő rendszerben a képviselők erősebben kötődnek választóihoz, amiből az is következik, hogy a pártképviselet megjelenése a helyi politika alakításában csak kisebb hangsúllyal tud érvényesülni.*

A másik megközelítés szerint a pártok versengését az önkormányzati választási rendszerben nyíltan ki kell fejezni, különösen a nagyvárosokban és a nagyobb településeken. Ennek tiszta formája az, ha a városokban a pártok és az érdekszervezetek listái, a kistelepüléseken pedig függetlenek vagy pártok által támogatott egyéni jelöltek versengenek

(*Szoboszlay Gy. 1992: 16.*) Ez a megközelítés azt az elvet legitimálná, hogy a helyi politikában a választói érdekeket elsősorban a pártoknak vagy pártjellegű szervezeteknek kell kifejezniük. Ez esetben a jelöltek kiválasztása és megválasztása feletti párt- vagy szervezeti kontroll akkor érvényesül maximálisan, ha a listák zártak, a nevek rangsora a jelöltlistán előre elrendezett és a szavazó nem változtathatja azt meg (*Sartori, G. 1994: 11.*)

A másik vitát a középszintre kidolgozott elképzelések váltották ki. Az önkormányzati törvény vitája során a megye, mint önkormányzat is veszélybe került.

Az önkormányzati törvényjavaslat az önkormányzati megye mellett foglalt állást. Az önkormányzati megye kapcsán az MSZP, SZDSZ, FIDESZ attól tartott, hogy az olyan típusú feladatok, mint például a középszintű intézmények fenntartása, a települési érdekek képviselésének ellátása és a területfejlesztési felzárkóztató politika ellátása lehetővé teszi a redistributív tevékenység egyes elemeinek a visszacsempészését (*Mellors, C.-Soós E. 1996: 50.*). Ezt jól mutatja az is, hogy a FIDESZ és az SZDSZ a törvény általános vitája során 1990. július 3-án olyan előterjesztést tett, amelyben javasolták, hogy az önkormányzatokat érintő valamennyi szabályt kétharmados többséggel kell elfogadni, valamint a megyére nem ruházhatók olyan jogosítványok, amelyek korlátozhatják a helyi önkormányzatok jogait, önállóságát. Ezek után az SZDSZ 1990. július 9-én egy komplett ellenjavaslatot nyújtott be, mely a kormányéhoz képest abban jelentett újat, hogy a régi típusú vármegyerendszer helyére egy modernebb ún. társulásos megye rendszerét állította volna, amely a körzeti intézmények közös fenntartására létrehozandó, és minden irányban szabad csatlakozást engedélyező rendszert valósított volna meg. Az MSZP mind a társulásos megye, mind a közigazgatási megye koncepcióját elfogadhatónak tartotta, ezzel szemben a FIDESZ a megyék önkormányzati szerepének teljes felszámolását támogatta (*Mellors, C.-Soós E. 1996: 50.*). Az elfogadott törvény logikája abból indult ki, hogy lehetőség szerint minden feladatot települési szinten kell ellátni, és a megye csak akkor léphet a feladatellátás rendszerébe, ha a települési szint erre nem vállalkozik vagy nem alkalmas. A megyei tanácsoktól elvont feladatok és hatáskörök részben lefelé (települési önkormányzatok), részben felfelé (dekoncentrált szervek) csúsztak, ami azt eredményezte, hogy a megyék részesedése a hatalomból a törvényhozó és a települési önkormányzatok önkéntes „nagyvonalúságára” lett bízva (*Pálné Kovács I. 1997.*)

A végső törvényszöveg egy többszintű kompromisszum eredményeként jöhetett létre, s ezek a kompromisszumos megoldások jelennek meg a törvényben. A kompromisszum megszületésében mindenképpen szerepet játszott az a tény, hogy ha a parlamenti pártok nem tudnak megállapodni az új önkormányzati törvényben, akkor a rendszerváltást a régi tanács törvény alapján kell kiteljesíteni, ezt viszont a parlamenti pártok (különösen a kormányzó pártok) nem akarták. Politikai kompromisszum jött létre a vármegye helyébe lépő és szűkebb szerepkörrel (maradékfeladatrendszer - *Pálné Kovács I. 1999: 140.*) rendelkező megyei önkormányzat, valamint a főispán helyébe lépő – azóta megszüntetett – köztársasági megbízott kérdésében. Ugyancsak kompromisszumként értékelhetjük a közgyűlések föderatív alapon (közvetett választások, elektorok útján) történő megválasztását is. Mindez azt eredményezte, hogy egy politikai-közjogi értelemben súlytalan és a közvetett választás révén gyenge politikai legitimitással, érdekérvényesítő képességgel rendelkező megye jött létre.

A választási rendszer vonatkozásában is egyfajta kompromisszumként értékelhetjük a törvényt. A parlamenti pártok egyetértettek abban, hogy a pártok versengésének teret kell engedni az önkormányzati választásokon, csupán annak mértéke volt némi eltérés közöttük. Kiindulópontként a pártok elfogadták, hogy az önkormányzati választásoknál is a nagyobb településeken a parlamenti választásnál használt vegyes rendszert¹⁰ kell alkalmazni, azonban az egyéni és listás mandátumok egymáshoz viszonyított arányának tekintetében megoszlottak a vélemények. Az álláspontokra nagy hatást gyakorolt az 1990. évi parlamenti választás is, hiszen azok a pártok, melyek egyéni választókerületekben rosszul szerepeltek (FIDESZ, SZDSZ, MSZP), azok a listás mandátumok többségét szerették volna elérni, míg az MDF inkább az egyéni kerületekben szereshető mandátumok arányának növelésében volt érdekelt. A tízezernél kisebb lakosságú településeken – az eredeti elképzelések szerint 5000 fős népességet tartottak kívánatosnak – ún. kislistás választási rendszerben (egy település egy választókerület) közvetlenül választják meg a képviselőket és a polgármestert. A tízezernél nagyobb lakosságú településeken a két szavazásos rendszert alkalmazták (egyéni kerületre, listát állító szervezetekre), a polgármestert pedig a képviselő-testület választotta meg, valamint volt egy 40%-os érvényességi és egy 25%-os eredményességi limit. A fővárosban tisztán listás alapon történő választási rendszerben választották meg a képviselőket, amit a 4%-os küszöb tovább nehezített. A megyei közgyűlések tagjait a megye települési polgármesterei közvetett választás (elektori rendszer) formájában választották meg.

Mindent összevetve, a törvényalkotók az *1990-es önkormányzati választásoknak egyrészt az új önkormányzati rendszer bevezetésének, másrészt a helyi hatalomváltás vagy más szóval elitcsere lebonyolításának funkcióját szánták*. Az első feltételt részben sikeresnek tekinthetjük, hiszen az önkormányzati törvény radikálisan megváltoztatta a helyi hatalmi viszonyokat. A korábban erősen centralizált pártállami struktúrák helyett valóban nagyobb önállósággal és döntési szabadsággal rendelkező decentralizáltabb szerkezet jött létre. A törvényalkotók a demokratikus megoldásokat tekintették mindenekelőtt valósnak, s így a demokratikus igények teljesítése mellett háttérbe szorult a szakszerűség, a gazdaságosság követelményeinek egyidejű érvényesítése. Emellett az önkormányzati törvény hiányosnak tekinthető abban a vonatkozásban, hogy úgy került megalkotásra, hogy a települések működési feltételeit jelentősen befolyásoló kárpótlási törvény és a földtörvény párhozamos megalkotására nem került sor, ami előrevetítette a létrejövő önkormányzatok tevékenységének gazdasági, vagyoni bizonytalanságát (*Böhm A. 1999*). A másik feltétel esetében bizonytalanabb kijelentéseket tehetünk, hiszen ha a KSH 1991-ben publikált adatait vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, hogy az 1990-ben kislistán megválasztott polgármesterek 55%-a, a képviselőknek pedig egyharmada volt korábban tanácstag. A megválasztott polgármesterek táborán belül magasnak mondható – egyharmad – a korábbi tanácselnökök aránya. A városok esetében a polgármesterek 18%-a, a képviselők esetében 12%-a volt korábban tanácstag, ezzel szemben nem jellemző a korábbi tanácselnökök polgármesterként történő újraválasztása: a polgármesterek 7%-a volt korábban tanácselnök. Az „új elit” kialakulásában (különösen a városokban) szerepet játszott a parlamenti választásokon induló, de be nem jutott jelöltek helyi szinten történő megjelenése is. A parlamenti választásokon induló 3507 képviselőnek több mint 10%-a próbálkozott helyi szinten a képviselő-testületekbe bekerülni.

Számuk a megválasztott polgármesterek és képviselők között több mint 400 (*Farkas J-Vajda Á. 1991: 42-43.*). Összegzésképpen ennyi megállapítható, hogy „elit cseréről” csak korlátozott mértékben és főleg a városok esetében beszélhetünk.

Az önkormányzatok négy éves működése módosításokat tett szükségessé, főleg a polgármester, a jegyző és a képviselő-testület viszonyában, hatáskörében; a helyi népszavazás és népi kezdeményezés intézményében; a különböző szintű önkormányzatok jogosítványában és a választásra vonatkozó szabályokban (*Csefkó F. 1997; Belügyminisztérium 1992*). Az MSZP-SZDSZ által elfogadott kormányprogram önkormányzatokra vonatkozó fejezete számos módosítási javaslatot fogalmazott meg. Ezek közül a legfontosabb a tízezer lakosnál nagyobb településeket és a megyei közgyűléseket érintette, különösen éles vita alakult ki az önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló törvényjavaslat körül. Az 1994-ben az önkormányzati választási törvény módosítása értelmében eltörölték a tízezernél nagyobb lakosságú településeken az érvényességi és az eredményességi küszöböt, így a választás egyfordulósá (relatív többség elve alapján) vált. A választási rendszer egyfordulósá történő átalakítása váltotta ki az ellenzék legnagyobb tiltakozását (*Kukorelli I. 1996*). Ezt jól mutatja az is, hogy a koalíció több mint kétharmados parlamenti többségéhez képest csupán 58,8%-os részvétel mellett fogadták el a törvénymódosítást. Az ellenzék pedig kivonult a parlamenti ülésteremből. A változás politikai következményei is jelentősnek mondhatók, mert a korábbi kétfordulós modellel szemben, ahol a pártok az elsőfordulós eredmények ismeretében köthettek választási együttműködést, most az erőviszonyok ismerete nélkül kellett ezt megtenniük. A módosítás egyértelműen a középutas és koalícióképes pártokat támogatta és nagy szerepe volt a pártrendszer kétpólusossá válásában is.

A választópolgárok tehát a tízezer lakosnál nagyobb településeken csak egyéni jelöltekre szavazhattak, az arányosítást pedig azzal biztosították, hogy a mandátumot nem szerzett jelölteket állító szervezetek a töredékszavazatok összesítése után úgynevezett kompenzációs listán jutottak képviselői helyekhez. Az ország összes polgármesterét közvetlenül választják meg, ezáltal a képviselő-testületben szerepük markánsabbá, hatalmi súlyponttá válhatott. Ezzel párhuzamosan módosították az összeférhetetlenségi törvényt, így a polgármesterek (közgyűlési elnökök) parlamenti képviselők is lehetnek.

A megyei közgyűlések tagjait közvetlen, kötött listás választási elv szerint választották meg. A megyei képviselők megválasztásának ez a formája egyrészt előrevetítette, hogy a testületekben a politikai pártok és a társadalmi szervezetek fognak döntő befolyást szerezni. Másrészt a városok és a megyeszékhelyek kiugró képviselőségét valószínűsítette, hiszen a pártok és vezérkaraik döntően a megyeszékhelyeken, illetve a nagyobb városokban laknak. (*Finta I.-Kákai L.-Pálné Kovács I. 1996*). A kialakult helyzet abból a szempontból is érdekes, hogy közjogilag a megyei jogú város nem része a megyének, így polgárai nem is szavazhatnak a megyei közgyűlés tagjaira. A Belügyminisztérium 2001-ben publikált szakmai anyaga is alátámasztja a fenti megállapítást, hiszen az 1998-as választások után a községekben lakó megyei közgyűlési tagok aránya 15 megyében alatta marad a 40%-nak, amiből azt a következtetést vonja le a szakmai anyag, hogy a megyei közgyűlésekben háttérbe szorul a községek érdekeinek képviselete. Országos összesítésben a megyei közgyűlési tagok mindössze 32%-a

lakik községben, ezzel szemben (a főváros nélkül) a megyékben és a városokban lakók aránya 56,3%, a községekben lakók aránya pedig 43,7% (*Belügyminisztérium 2001: 140-141.*).

Összességében a magyarországi választási rendszert meglehetősen bonyolultnak tekinthetjük, a jelenleg érvényes választási rendszer a következő: 1. a falvakban lakó választópolgároknak 3+1 szavazata van (az elsővel a kislistáról választhatnak képviselőt, a másodikkal polgármestert, a harmadikkal pedig a megyei közgyűlés tagjaira szavazhatnak); 2. a városokban lakó választópolgároknak szintén 3+1 szavazata van (az elsővel egyéni választókerületekben induló jelöltre, a másodikkal polgármesterre, a harmadikkal a megyei közgyűlés tagjaira szavazhatnak¹¹); 3. a fővárosban lakó választópolgároknak pedig már 4+1 szavazata van (az elsővel a kerületben induló egyéni jelöltekre, a másodikkal a kerületi polgármesterre, a harmadikkal a fővárosi pártlistáról választhat képviselőket a fővárosi közgyűlésbe, a negyedikkel pedig a főpolgármesterre szavazhatnak). A plusz egy szavazat a kisebbségi önkormányzati jelöltek kiválasztására szolgál, ahol természetesen van ilyen jelölt (*Ágh A. Kurtán S. 1996: 264.*). Mindez a jelöltekre lefordítva azt jeleníti, hogy például egy kisvárosi jelölt ötféle módon szerezhet mandátumot (egyéni kerületben, polgármesterként, kompenzációs listán, megyei listán és kisebbségi jelöltként).

A törvény módosításának vitatható pontja, hogy meghagyta az önkormányzati választások időpontját az országgyűlési választások évében, ami a két választás „összeolvadását” eredményezte. Ez a megoldás – az összeférhetetlenség megszüntetésével – lényegében összekapcsolta a helyi és az országos politikai elitet,¹² ami önmagában még nem jelent rosszat, hiszen lehetőséget ad arra, hogy a helyi politikai elit befolyásolni tudja a nemzeti politikát, valamint „ugródeszkaként” szolgálhat a helyi politikusok országos politikussá válásának folyamatában (*Lever, M. 1989:25.*). Ez utóbbit jól mutatja, hogy egyre több önkormányzati tisztségviselő indul a parlamenti választásokon. 2002-ben a megyei közgyűlési elnökök 68%-a, a megyei jogú városok polgármestereinek szintén 68%-a és a fővárosi kerületi polgármestereknek 43%-a indult a parlamenti megmérettetésen (*Zongor G. 2002*). Ha pedig a parlamenti képviselőket nézzük, akkor megállapítható, hogy míg a második parlamenti ciklusban a képviselők egyötöde töltött be valamilyen önkormányzati tisztséget, addig 1998-ban arányuk már a negyven százalékot is megközelítette. Az 1998-as parlamenti ciklusban 38 (bár ebből négy a ciklus közben lemondott mandátumáról) elsőszámú önkormányzati vezető található a képviselők között (9 megyei közgyűlési elnök, 6 megyei jogú városi, 3 kerületi és 16 városi és községi polgármester). A 2002-es parlamenti ciklusban pedig már minden ötödik képviselő rendelkezik valamilyen vezető önkormányzati pozícióval (9 megyei közgyűlési elnök, 6 alelnök, 13 megyei jogú városi, 8 kerületi és 34 városi és községi polgármester). Nagyobb gond inkább abban mutatható ki, hogy az önkormányzati választások közelsége a parlamenti választásokhoz lényegében átpolitizálta, mintegy „harmadik fordulóvá” tette a helyi választásokat (*Ágh A. 2002.*). Célszerűnek tünne – bár a mindenkori kormány szempontjából kevésbé – az önkormányzati választásokat a parlamenti ciklus félidejében tartani (a nyugati országok többségéhez hasonlóan), ezáltal talán nagyobb lakossági figyelem irányulna a helyi választásokra, valamint a helyi politika kevésbé szorulna hátrébe az országos politika mellett. A kormány szempontjából azonban ez a megoldás kevésbé tűnik támogathatónak, hiszen a kormány népszerűsége épp ebben az időszakban a legalacsonyabb.

Az önkormányzati választások eredményeinek áttekintése

A „heterogén” eljárási modellben nagyon nehéz általános megállapításokat tenni, hiszen ahány településkategóriát vizsgálunk, annyi választási eljárással és ebből következően annyi eredménnyel találkozunk. További nehézséget okoz a megválasztható önkormányzati döntéshozók számának változása is. 1994-ben a 101-300 lakosú településeken két fővel nőtt a képviselő-testületek száma, ami a megválasztott képviselők számát kb. 900 fővel növelte. A másik növelő tényező, hogy 1990 óta a települési szétválások következményeként új önkormányzatok jöttek létre, azaz megnőtt a képviselő-testületek száma. Ezzel szemben a 10 001-25 000 fős népességszámú településeken a megszerezhető listás mandátumok száma 9-ről 7-re, míg a 25 001-70 000 fős népességszámú településeken 42-ről 30-ra csökkent (Bocz J. 1996: 11.). A változások egyértelműen a törvényi szabályozásban keresendők, míg 1990-ben az akkor hatályos szabályozás szerint 70 ezer lakos feletti településeken 10 ezer lakosonként 1-1 fővel nőtt az egyéni választókerületekben, ill. a listán megválasztható képviselők száma, addig 1994-ben 10 ezer lakosonként egy fővel nőtt az egyéni választókerületekben, ill. 15 ezer lakosonként egy fővel a kompenzációs listán megválasztható képviselők száma. Mindezek hatására 1990-hez képest, kb. 500 fővel csökkent a listán szerzett mandátumok száma.

Az egyes önkormányzati választásokon mintegy 100.000 ember jelölteti magát a különböző pozíciókra, ebből a 3200 polgármesteri pozícióra 8.000 körül, a 25.000 képviselői helyre 50.000 körül, a megyei és fővárosi közgyűlés 901 mandátumára pedig 6000 jelentkező jut. Ha az egymással versengő szervezetek oldaláról vizsgáljuk az önkormányzati helyek „fontosságát” megállapíthatjuk, hogy jelentős szervezeti érdeklődést tapasztalunk az önkormányzati helyek iránt. 1994-ben 48 párt, 113 pártkoalíció, 439 társadalmi szervezet, 39 társadalmi szervezet által létrehozott koalíció és 197 „vegyes” (párt és civil szervezet) koalíció, 1998-ban 39 párt 376 pártkoalíció (ezen belül 121 vegyes koalíció), 443 társadalmi szervezet és 54 társadalmi szervezet által létrehozott koalíció, 2002-ben 47 párt és 659 társadalmi szervezet indult a mandátumokért. Az adatok egyértelműen a helyi önkormányzati pozíció felértékelődését jelzik. Jelentőségének növekedése mögött részben az húzódnak meg, hogy az önkormányzati munka előiskolája lehet a parlamenti és az országos politikai karriernek, azonban nem feledkezhetünk meg az anyagi motivációkról sem. A polgármester illetménye a mindenkori miniszteri illetményhez igazodik, ami 1998-ban 228.150 Ft volt, amit azóta jelentősen emeltek. A törvény szerint a 3000 lakosnál kisebb településeken társadalmi megbízatású és főállású polgármester is lehet. Ha főállású a polgármester, akkor a miniszteri illetmény 35-60%-át, ha társadalmi megbízatásban látja el, akkor tiszteletdíjként a miniszteri illetmény 10-35%-át kaphatja meg (a képviselő-testület döntését követően). Nagyobb településeken az illetményszorzók is növekednek, a 3000 lakosnál nagyobb településeken 40-80%, a 10.000 és 100.000 lakos közötti településeken 50-80%, efelett a miniszteri illetmény akár 100%-a is megítélhető. Ha a polgármester egyben parlamenti képviselő is, akkor az illetmény csak 50%-át kaphatja meg. A képviselők illetménye a polgármesteri illetmény egynegyede, ha bizottsági tagok is, akkor a felvett összeg újabb 50%-kal növelhető. A bizottság elnöki pozíció pedig az alapdíj 100%-át is elérheti (Fogarasi J. 2000; Csefkó F. 1999).

A törvényi szabályozást és annak konkrét végrehajtását az alábbi táblázat szemlélteti.

1. táblázat Tiszteletdíjak egyes baranyai önkormányzatokban (Ft/hó)

	Pécs	Komló	Siklós	Szigetvár	Mohács	Baranya megyei önkormányzat*
Képviselő	83.000	46.000	20-30.000**	37.500	43.005	68.900
Polgármester	520.000	330.000	300.000	345.000	360.000	(elnök) 520.000
Alpolgármester	500.000	300.000	költségtérítés	95.000	183.000	(alelnök) 500.000
1 bizottság tagja	104.000	46.000	költségtérítés	56.250	53.802	84.400
2 bizottság tagja	124.800	55.200	költségtérítés	56.250	64.599	103.100
1 bizottság elnöke	145.600	92.000	költségtérítés	75.000	75.396	134.300

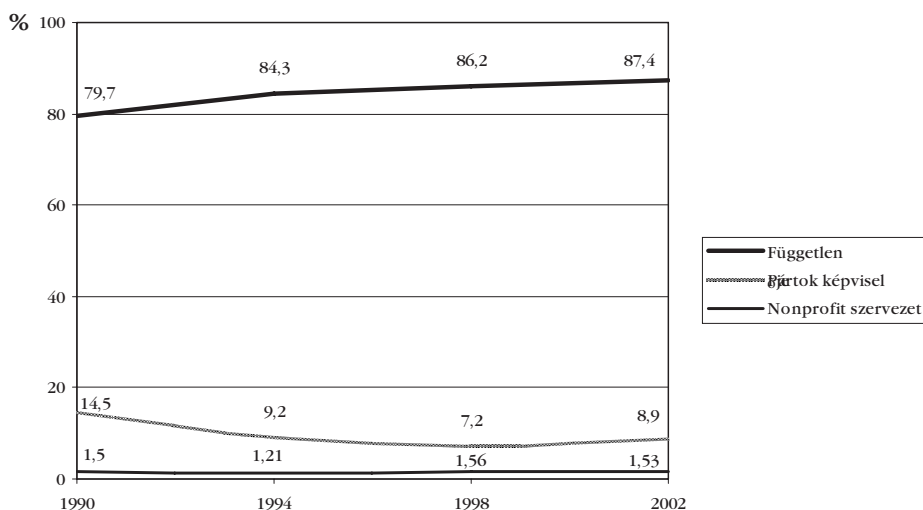
Forrás: Új Dunántúli Napló 2003. február 22.

* Terv; ** a költségtérítés összege, nincs tiszteletdíj.

Zöldi László összegzése szerint egy önkormányzati képviselő egy önkormányzati ciklus alatt évente átlagosan másfél millió forintot, bizottsági tagként több mint két milliót, bizottsági elnökként több mint három milliót, polgármesterként hat és félmilliót kereshet (Földi Z. 1998: 27.). Az önkormányzatokban gyakori megoldás, hogy egy képviselő egyszerre több pozíciót is betölt, így jövedelme a pozíciók számának arányában növekszik.

Ha a polgármester-választás összefoglaló adatait nézzük, akkor szembevetendő a függetlenek arányának folyamatos emelkedése. Az adatok elfedik egyrészt azt jelenséget, hogy bár az önkormányzatok 91%-a 5000 lakosnál kisebb település, azonban a lakosság 64%-a a 237 magyar városban lakik (KSH 2001), így amit kisebbségnek gondoltunk az valójában a többség. Másrészt, - de az előbbiből következően - a pártok állította jelöltekre leadott szavazatok megoszlása eltér a mandátumok megoszlásától. Horvát M. Tamás 1994-ben végzett számításai azt mutatták, hogy a polgármester-választáson a választók 55%-a valamelyik párt jelöltjét támogatta, s csak a kisebbség, 45% szavazott a független jelöltekre (Horváth M. T. 1996: 157-58.).

1. ábra
A polgármester-választáson elnyert mandátumok aránya
jelölő szervezetek szerint (1990-2002)

Az adatok forrása: Tóth Zoltán – Önkormányzati választások 1990. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1991. szerk. Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László. Demokráciakutatók Magyar Központja Alapítvány Budapest, 1991. 201–205. o., valamint Tóth Zoltán: Az 1994. évi választások igazgatási és informatikai tapasztalatai. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1995. szerk. Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László. Demokráciakutatók Magyar Központja Alapítvány Budapest, 1995. 446–455.o.; Az 1994. évi önkormányzati képviselő választás összesített végleges adatai. Belügyminisztérium OVI Budapest, 1995. 21–36. o.; Az 1998. évi önkormányzati képviselő-választás összesített végleges adatai. Belügyminisztérium OVI Budapest, 1999. 34–70. o.; A 2002-es adatok a Belügyminisztérium választási adatbázisából saját számítás alapján készültek.

A kistélepüléseken megválasztott polgármesterek több mint nyolcvan százaléka volt független, ami a négy választás tükrében folyamatosan emelkedett. A pártok ebben a településkategóriában nem igazán tudtak befolyást szerezni. Magyarozatként talán az szolgálhat, hogy a pártok érdeklődési körén kívül helyezkednek el a kistélepülések, másrészt a pártok szervezeti kiépítettsége is meglehetősen alacsony ebben a településkategóriában. 1990-ben a mandátumok 13%-át, 1994-ben 10, 8%-át és 1998-ban már csak 8,9%-át tudták megszerezni. A civil szervezetek színeiben induló jelöltek sem tudtak a függetlenek és a pártok jelöltjei között nagyobb befolyást szerezni ebben a településkategóriában. 1990-ben a tízezer lakos alatti településen megválasztott polgármesterek 1,5%-a, 1994-ben 0,8%-a, 1998-ban 1,28%-a volt civil. Ha a függetlenek szerint differenciáljuk a településeket, akkor megállapítható, hogy az aprófalvakban gyakorlatilag sem párt, sem civil szervezet nincs és a kistélepüléseken is alig. Ha ebben a településtípusban a pártok erőssorrendjét (csupán az 1%-nál több mandátumot szerzett pártokat) vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy 1990-ben a legtöbb mandátumot az FKgP (3,7%), az MDF (2,3%), az SZDSZ (1,9%) és a KDNP (1,8%) szerezte. 1994-ben változott a sorrend ekkor az MSZP (2,55%), az FKGP (1,44%) az SZDSZ (1,24%) szerezte a

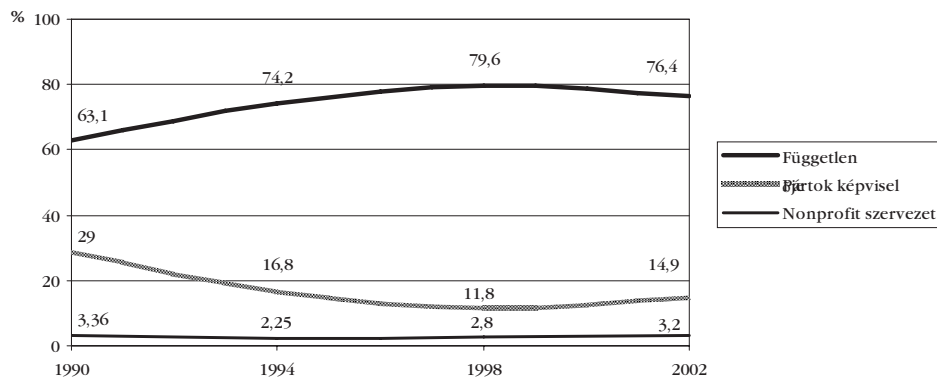
legtöbb mandátumot. 1998-ban, annyiban változott a pártok közti erőssorrend, hogy az SZDSZ helyére a FIDESZ-MPP lépett (MSZP (1,53%), FKgP (1,5%), FIDESZ-MPP (1,24%).

Ezzel szemben a tízezer lakosnál nagyobb településeken (ahol csak 1994-től választják közvetlenül a polgármestert) megfordul a trend: itt a megválasztott polgármestereknek már „csak” 13,6%-a volt független, ami 1998-ra 25%-ra emelkedett. Ebben a településtípusban a polgármesterek már egyértelműen a pártok támogatásával nyerték el megbízatásukat (1994-ben 69,1% volt a pártok, pártszövetségek aránya a megválasztott polgármesterek között, ami 1998-ban 68,7%-ra csökkent).¹³ A pártok mellett ebben a településkategóriában a civil szervezetek is nagyobb szerephez jutottak (1994-ben a polgármesteri mandátumok 6,17%-át, 1998-ban pedig 6,1%-át szerezték meg).

A pártok és a civil szervezetek szereplése a polgármester-választásokon tehát hullámzó képet mutat, míg a tízezer lakos alatti településen megválasztott polgármestereknek csupán elenyésző része tartozott pártokhoz és civil szervezethez, addig a tízezer lakos feletti településeken a pártok aránya meghatározó és a civil szervezetek színeiben megválasztott polgármesterek aránya is magasabb, mint a kistépüléseken.

A képviselő-választások adatai némileg eltérnek – bár a tendenciák hasonlóak – a polgármester-választás adataitól. A tendencia alakulásában a 2002-es választás okozott némi változást, hiszen ekkor a függetlenek által megszerzett mandátumok aránya 3,2%-kal csökkent 1998-hoz viszonyítva, ami mögött elsősorban a nagypártok előretörése húzódik meg. A kistépüléseken a pártok és a civil szervezetek szereplése hasonló képet mutat, mint amit a polgármester-választásnál megfigyeltünk. A független jelöltek folyamatosan mandátumokat szereztek a pártok és civil szervezetek rovására. 1990-ben a mandátumok aránya a pártokkal szemben 71:25, 1994-ben 84:14, 1998-ban pedig 90:8 volt a függetlenek javára. Ezzel párhuzamosan a civil szervezetek mandátumainak aránya is folyamatos csökkenést mutat, míg 1990-ben a kistépüléseken a mandátumok 3,24%-át, 1994-ben 1,6%-át, addig 1998-ban már csak 0,93%-át tudták megszerezni.

2. ábra
A önkormányzati képviselő-választásokon elnyert mandátumok aránya
jelölő szervezetek szerint (1990-2002)

Az adatok forrása: Tóth Zoltán – Önkormányzati választások. 1990. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1991. szerk. Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László. Demokráciakutatók Magyar Központja Alapítvány Budapest, 1991. 201-205. o., valamint Önkormányzati választások 1990. szerk. Bóhm Antal–Szoboszlai György MTA PTI Budapest, 1992. 271-274. o.; Az 1994. évi önkormányzati képviselő-választás összesített végleges adatai. Belügyminisztérium OVI Budapest, 1995. 21-36. o.; Az 1998. évi önkormányzati képviselő-választás összesített végleges adatai. Belügyminisztérium OVI Budapest, 1999. 34-70. o.; A 2002-es adatok a Belügyminisztérium választási adatbázisából saját számítás alapján készültek.

A 10 ezer lakost meghaladó népességszámú települések helyzete a vonatkozó jogi szabályozás változása miatt ellentmondásosan alakult. A pártlisták megszűnése és az ún. kompenzációs listán megszerezhető mandátumok számának csökkentése arányosabbá tette a választási rendszert. Ennek az volt a következménye, hogy a jelölő szervezetek kevesebb jelöltjükkel tudták listán a képviselő-testületbe juttatni, ami a jelöltek személyes megmérettetése, az egyéni választókerületi rendszer erősödése irányába hatott.

A választás-kutatásoknál nagy kérdés, hogy a helyi választásokon a választópolgárok pártokra vagy személyekre szavaznak. A kérdést nem egyszerű eldönteni, hiszen, mint az adatok is mutatják, (főleg a városokban) a választók jelentős részét helyi szinten is a pártpolitika mobilizálja. Ezzel szemben áll a választók másik fele, akik egyéni szempontok alapján választanak. Ezt a kettősséget jól mutatja O. W. Gabriel kutatása is, melyben az általa megkérdezettek csak kevés hányada tudta megnevezni a városháza képviselőit, ami alapján azt a következtetést vonta le, hogy a választók helyi szinten nem a személyes kritériumok alapján választanak (Wehling, H. G. 2000: 190-194.). Ezt részben alátámasztja a Jelenkutató Intézet tíz városban végzett felmérése is, ahol a megkérdezettek 42%-a ismerte saját képviselőjét (Marelyn Kiss J.-Kabai I.-Dénes A. 2001). A polgármesternél-választásnál más szempontok játszanak szerepet, mint a képviselőknél; a kiválasztásnál a megkérdezettek döntően a személyiségjegyeket, a szakmai felkészültséget sorolták az első helyre (Wehling, H. G. 2000: 192). Pécsen, Kaposváron és Szekszárdon 2001-ben végzett OTKA kutatásunk szerint a választópolgárok a polgármester-választásnál főleg a jelölt személye (32%; 32,8%; 44,5%), szakmai felkészültsége (27,9%; 34,5%; 32,4%), végül melyik párt tagja (22,5%; 11,3%; 11,9%) szempontok alapján hozták meg döntésüket.

A kompenzációs listás mandátumok megszerzésének lehetősége azonban nem egyformán érintette az egyes jelölő szervezeteket. Az 1994-es jogi szabályozás szerint ugyanis a kompenzációs listát állító szervezetek a település egyéni választókerületeiből összeített töredék szavazatok arányában kaptak mandátumot, ami elsősorban azoknak kedvezett, akik sok egyéni jelöltet tudtak állítani a választókerületekben. A listaállításhoz, ill. a jelöléshez szükséges feltételrendszer módosítása a szervezetségüket és országos kiépítetségüket illetően jobb feltételekkel rendelkező nagyobb pártokat hozta előnyösebb helyzetbe, a kisebb és kevesebb egyéni jelöltet állító szervezetek mandátumszerzési esélyei e tekintetben rosszabbak voltak.

A tízezer lakosnál nagyobb településeken a pártok színeiben megválasztott képviselők aránya a vizsgált ciklusban változó képet mutat. Az adatokhoz hozzátartozik, hogy minél nagyobb településkategóriát vizsgálunk, annál nagyobb szerephez jutnak a politikai pártok. Bár a fenti ábra adatai folyamatos csökkenést jeleznek, ennek ellenére a tízezernél nagyobb települések képviselő-testületeit erősödő pártosodás jellemzi. Ebben a településtípusban 1990-ben az összes mandátum 82%-át, 1994-ben 85%-át, 1998-ban „csak” 80%-át szereztek meg a pártok és azok koalíciói.¹⁴

Ebben a településkategóriában a társadalmi szervezetek is jelentősen növelték mandátumaik arányát: 1990-ben a képviselői mandátumok 3,56%-át, 1994-ben 7,51%-át és 1998-ban 12,63%-át szereztek meg. Ha ehhez még hozzávesszük a megyei/fővárosi közgyűlési választásokon elért (1994-ben a 10 000 lakos és az alatti településeken a mandátumok 7,69%-át, 10 000 lakos és a feletti településeken pedig 2,63%-át, 1998-ban 10 000 lakos és az alatti településeken a mandátumok 13,77%-át, a 10 000 lakos és a feletti településeken pedig 8,77%-át) eredményeket, akkor az mondhatjuk, hogy a civil szervezetek részvétele jelentősnek mondható.

Ha az összes megszerzhető mandátumon¹⁵ belül vizsgáljuk a pártok erőrendjét, akkor a következő megoszlást kapjuk.

2. táblázat Pártok által önállóan szerzett mandátumok száma és aránya (1990-1998)

	1990		1994		1998	
	Megszerzett mandátumok száma	Mandátumok aránya az összes mandátumok számához viszonyítva	Megszerzett mandátumok száma	Mandátumok aránya az összes mandátumok számához viszonyítva	Megszerzett mandátumok száma	Mandátumok aránya az összes mandátumok számához viszonyítva
FIDESZ	618	2,2	158	0,54	690	2,3
MSZP	507	1,8	1851	6,3	1552	5,3
FKGP	1672	6,0	476	1,6	613	2,1
KDNP	966	3,5	556	1,9	135	0,5
MDF	1585	5,7	249	0,85	121	0,4
MIÉP	-	-	5	0,01	94	0,3
SZDSZ	1629	5,9	714	2,4	393	1,3
Egyéb párt	603	2,2	264	0,9	47	0,2
Összesen	7580	27,4	4273	14,7	3645	12,4

Forrás: BM OVI, 1990; 1994; 1998 adatai alapján számolt

A táblázatból jól látszik, hogy a pártok által önállóan szerzett mandátumok aránya folyamatosan csökken, ami egyértelműen a választási törvény módosításának köszönhető, hiszen az egyfordulós választási szisztéma támogatta a közös jelöléseket, és – második forduló hiányában – az egyes jelölő szervezeteknek már a választási küzdelem kezdetén arra kellett törekedniük, hogy a sikeres szereplésük érdekében koalíciós jelölteket indítsanak az önkormányzati mandátumok megszerzéséért.

A parlamenti pártok tekintetében jól látható, hogy 1990-1998 között a KDNP, az MDF, és az SZDSZ jelöltjeként mandátumot szerzett polgármesterek és képviselők aránya folyamatosan csökkent. Ezzel szemben az MSZP, a FIDESZ-MPP és az FKgP jelöltjeinek szereplését egyfajta hullámváz jellemzi (Bocz J. 1999). A FIDESZ színeiben megválasztottak aránya 1990-1994 között csökkent, majd 1994-1998 között nőtt, ugyanez igaz, csak éppen fordított arányban az MSZP-re is, míg 1990-1994 között a párt jelöltjei által megszerzett mandátumoknak a száma nőtt, addig 1994-1998 között csökkent. Talán egyedül az SZDSZ szereplése tűnik egyértelműnek abban a vonatkozásban, hogy a párt jelöltjei választásról választásra egyre kevesebb mandátumot tudtak szerezni.

Természetesen a különböző településeken megszerzett mandátumok összesítése csak arra jó, hogy az alapvető tendenciákat jelezze. Ennél érdekesebb lehet, ha a pártok és civil szervezetek vonatkozásában kiemeljük a megyei jogú városokat, valamint a fővárosi és megyei közgyűléseket.

3. táblázat A pártok és civil szervezetek által önállóan szerzett mandátumok aránya a megyei jogú városokban jelölőszervezet-típusonként (1990-2002)

	1990	1994		1998		2002	
	Képviselő*	Polgármester	Képviselő	Polgármester	Képviselő	Polgármester	Képviselő
FIDESZ	17,3	4,5	3,2	13,6	16,4	4,5	3,4
MSZP	5,1	18,2	33,4	27,3	28,4	27,3	30,6
FKGP	4,0	-	1,8	-	2,7	-	-
KDNP	6,1	4,5	2,9	-	-	-	-
MDF	16,8	-	1,6	-	0,6	-	0,6
MIÉP	-	-	0,1	-	2,1	-	1,2
SZDSZ	19,1	27,3	13,0	9,1	6,7	9,1	6,0
Egyéb párt	3,6	-	4,0	-	2,3	-	1,3
Társadalmi szervezetek	0,4	9,1	8,0	4,5	10,6	-	7,2
Összesen	72,4	63,6	68,0	54,5	69,8	40,9	50,3

* 1990-ben a vegyes választási rendszerbe tartozó városokban a polgármestert közvetett módon választották.
Forrás: BM OVI, 1990; 1994; 1998, 2002 adatai alapján számolt.

Ezek alapján a fenti megállapítás tendenciájában ugyan nem módosul, azonban a pártok erőpozíciójára ebben a településtípusban pontosabb megállapításokat tehetünk. Az adatok alapján egyrészt az látszik, hogy mind a polgármesterek, mind a képviselők esetében drasztikusan esett a pártok által önállóan mandátumot szerzett jelöltek aránya,

másrészt különösen a polgármesterek tekintetében folyamatosan csökkent a mandátumot szerezni képes pártok száma. 2002-ben már csak az MSZP, az SZDSZ és a FIDESZ tudott önállóan polgármesteri pozíciót szerezni. A pártok erőpozíciójára vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy az FKGP és a KDNP 12 év alatt gyakorlatilag eltűnt a megyei jogú városok képviselő-testületeiből. Az MSZP a polgármesteri pozícióinak megtartása mellett főleg a képviselői helyek tekintetében tudott javítani 1998-hoz viszonyítva. A FIDESZ ellenben mind a polgármesteri, mind a képviselői mandátumainak tekintetében jelentős veszteséget könyvelhetett el. Az SZDSZ lényegében tartani tudta (bár kismértékű mandátum csökkenés itt is tapasztalható) az 1998-ban megszerzett pozícióit.

A civil szervezetek által megszerzett mandátumok tekintetében jelentős visszaesés tapasztalható. Míg 1994-ben a polgármesteri mandátumok 4,5%-át szerezték meg, addig 2002-ben már egyet sem és a képviselői helyek tekintetében is csökkent a mandátumot szerzett civil képviselők aránya.

Ha a megyei jogú városok polgármestereit vizsgáljuk, akkor 1994-2002 között 40 ember fordult meg a polgármesteri székekben, ebből 9 már harmadik¹⁶ 8 pedig második alkalommal tölti be ezt a tisztséget. A 22 város közül csupán öt olyan várost találunk, ahol mindegyik önkormányzati választás egyben személycserét is jelentett.¹⁷ A jelenség nem csak a megyei jogú városokra igaz, hanem országosan is, hiszen 1994-ben a polgármesterek 74%-át, 1998-ban 72%-át, ezzel szemben a képviselőknek 1994-ben 38%-át, 1998-ban 52%-át választották újra. Az újraválasztás független a település méretétől, azaz közel azonos arányban választották meg ismét a polgármestereket és a képviselőket a 10 ezer alatti és a 10 ezer főnél nagyobb lakosságszámú településeken, valamint a parlamenti választás eredményeitől is független (*Bocz J. 1999: 16.*). Ennek magyarázatául a polgármesterek helyi ismertségét, személyi képességeit, végzett munkáját emelhetjük ki, hiszen ha az adott település lakossága elégedett polgármesterével, nem szívesen váltják fel egy addig ismeretlen személlyel (*Bocz J. 1996: 19.*). Ebből következően a már hivatalos viselő polgármesterek a választási küzdelemben kedvezőbb pozícióból indulhatnak, tekintélyüket és településükért végzett addigi munkájukat is felhasználhatják ellenfeikkel szemben. A képviselők esetében is növekvő újraválasztási adatok mutathatók ki, ami arra enged következtetni, hogy vagy már kialakult, vagy kialakulóban van egy olyan helyi „politizáló” réteg, akik saját elhatározásukból, politikai érdeklődésből meghatározó szerepet kívánnak vállalni a helyi politika alakításában.

Érdekes kérdés lehet, hogy a polgármestereket támogató pártok, koalíciók, szervezetek milyen befolyást tudnak szerezni a képviselő-testületekben, másként fogalmazva a polgármesterek választási eredményei milyen mértékben tükröződnek a képviselő-testületek összetételében.¹⁸ 1994-ben a megyei jogú városokban megválasztott polgármestereket támogató szervezetek a képviselő-testületi mandátumok átlagosan 32%-át szerezték meg – a legalacsonyabb aránnyal az SZDSZ (22%) a legmagasabbal pedig az MSZP (37%) és a FIDESZ koalícióban (42%). 1998-ban átlagosan 39%-ot szereztek meg azok a pártok, amelyek a polgármestert is adták – továbbra is az SZDSZ rendelkezik a legkisebb átlagos mandátum aránnyal (20%), míg az MSZP 42%-kal, a FIDESZ pedig 48%-kal. 2002-ben már a győztes polgármestereket jelölő szervezetek a képviselő-testületi mandátumok átlagosan 48%-át szereztek meg – az MSZP és koalíciói átlagosan 55%-ot, a FIDESZ és koalíciói 52%-ot. Az adatokból tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a polgár-

mesterek választási eredményei többnyire tükröződnek a képviselő-testületek összetételében is, ami azt jelenti, hogy a személy mellett a jelölő szervezet is fontos, bár nem lehet pontosan megmondani azt, hogy egy sikeres polgármester jelölt húzza-e magával az öt jelölő szervezetet vagy fordítva.

A fővárosi és megyei közgyűlések mandátumainak alakulása a megyei jogú városokban hasonló tendenciákat mutat.

4. táblázat A pártok és civil szervezetek által önállóan szerzett mandátumok aránya főváros és megyei közgyűlésekben jelölőszervezet-típusonként (1994-2002)

	1994		1998		2002	
	10.000 lakos alatt	10.000 lakos felett	10.000 lakos alatt	10.000 lakos felett	10.000 lakos alatt	10.000 lakos felett
FIDESZ	7,0	6,1	16,4	14,6	2,0	2,0
MSZP	30,4	35,7	27,0	31,6	43,5	44,4
FKGP	9,1	4,7	10,6	5,6	-	-
KDNP	5,9	5,6	-	-	-	-
MDF	4,3	4,4	0,5	-	2,7	1,5
MIÉP	-	-	0,2	2,0	-	2,0
SZDSZ	13,2	19,9	4,6	11,4	1,8	9,1
Egyéb párt	5,6	2,3	1,8	1,2	-	-
Társadalmi szervezetek	9,3	3,2	10,9	8,5	10,0	3,8
Összesen	84,8	81,9	72,0	74,9	60,0	62,8

Forrás: BM OVI, 1994; 1998, 2002 adatai alapján számolt.

Az adatok szintén az önállóan megszerzett mandátumok arányának csökkenését jelzik. A pártok erőssorrendjét vizsgálva pedig az MSZP erősödése figyelhető meg. Bár 1998-ban mind a 10.000 lakos alatti, mind a 10.000 lakos feletti listán veszített mandátumot 1994-hez képest, 2002-ben mégis több mint 10% tudott javítani mandátumainak arányán. Ezzel szemben a FIDESZ és rajta keresztül a jobboldal tűnik a közgyűlési választások legnagyobb vesztesének, hiszen korábbi (1998-as) mandátumainak jelentős többségét elvesztette. Míg 1998-ban a 19 megyéből 16-ban volt jobboldali többség, addig 2002-ben ez a szám 4-re csökkent. Ezekben az önkormányzatokban a jobboldal-baloldal versengésében az eddigi 296:250-es jobboldali túlsúlyt 425:303 arányú baloldali többség váltotta fel. Hasonlóan nagy visszaesés tapasztalható a civil szervezetek 10.000 lakos feletti szereplésében is. A fővárosi közgyűlés összetétele – a főpolgármester személyétől eltekintve (aki negyedszer nyerte el mandátumát) –, érdekes tendenciákat figyelhetünk meg. Az SZDSZ mandátumainak aránya 12 év alatt 35%-ról 24%-ra csökkent, ezzel szemben az MSZP 7%-ról 36%-ra tudta növelni mandátumainak arányát. Ugyanezen időszak alatt a jobboldal vezető erejévé a FIDESZ-MDF koalíció vált, amely választásról választásra a mandátumok egyharmadát birtokolja. A nagy pártok mellett csupán a MIÉP tudott mandátumot szerezni (1994-ben az FKGP-vel közösen a mandátumok 11%-át birtokolta), bár befolyása folyamatosan csökken (2002-ben a mandátumok 8%-át szerezte meg).

A pártok, függetlenek és helyi társadalmi szervezetek szereplése az önkormányzati választásokon Európa néhány más országában is változatos képet mutat. Egyrészt függ a település méretétől, az alkalmazott választási szisztémától, végül a személyes kvalitásoktól.

Általánosságban elmondható, hogy míg a nagyvárosokban inkább a nagyobb pártok jelöltjeire szavaznak, addig a kisebb településeken a helyi választási szövetségek jelöltjeit részesítik előnyben a választók. Például Németországban az 5000 fő alatti településeken 41%-ban kerülnek be a jelöltek pártlistáról, míg a közepes városokban már 71%-ban, a nagyvárosokban pedig már 74%-ban. (Köser, H. 2000: 158). Németországban különösen a nyolcvanas évektől egyre erőteljesebben jelentkezik az a tendencia, hogy a pártok mellett egyre több független (választók által létrehozott) szövetség jön létre (pl. Rathauspartei), melyek csökkentik a pártok befolyását a helyi döntéshozatali folyamatokban (Wehling, H. G. 2000: 187-201.).

Az elmúlt időszakban az ilyen szerveződések például Baden-Württemberg tartományban 1989-ben a szavazatok 19,1%-át, 1994-ben 20,1%-át, 1999-ben 22,1%-át szereztek meg. Stuttgartban a különböző választási egyesületek 1994-ben a szavazatok 7,9%-át, 1999-ben 11,1%-át szereztek meg, Passauban 2002-ben például az Aktive Passauer (Aktív Passauiak) a szavazatok 10,6%-át, a Studenten für Passau (Hallgatók Passauért) 2,1%-át, a Junge Liste (Fiatal Lista) pedig 3,3%-át szerezte meg.

Helyi koalíciók elméletben és a gyakorlatban

A helyi politikai formációk (koalíciók) létrejöttének, fennmaradásának és működésének vizsgálata a hazai politikatudomány kevésbé kutatott területei közé tartozik. Átmenetileg csak az önkormányzati választások időszakában válik a kutatók számára érdekessé a helyi koalíciók kialakulása, utána ismét négy évre eltűnjenek a politikai elemzők számára. A laikusok szemében ugyanakkor gyakran összemosódnak a helyi és központi kormányzat közötti különbségek, pedig ezek mindenképpen szükségesek ahhoz, hogy a helyi koalíciós játszmákat megértsük. Lényeges különbség például az, hogy egy nemzeti szintű koalíció a választások előtt felbomlik, ami általában új választások kiírását eredményezi, ezzel szemben helyi szinten nem mindig történik így.

A mi szempontunkból a kérdés az, hogy milyen hatások befolyásolhatják a helyi koalíciók kialakulását, mivel magyarázható a helyi politikában az országos politikától akár teljesen „idegen” pártkoalíciók, szövetségek létrejötte.

Ahhoz, hogy a koalíciók létrejöttét megértsük, tisztáznunk kell a különböző szereplők viselkedési motivációit. Az országos politikában a koalíciós szereplők motivációját a szakirodalom két csoportba sorolta: az egyik a hivatali pozíció szerzése, a másik a program- (érdek - vagy érték -) megvalósítása, azaz azért köt koalíciót, hogy befolyással legyen a politikára (Lever, M.-Schofield, N. 1990: 36-48.; Lever, M. 1989: 18-24.). Helyi viszonyok között a politikát befolyásolni szándékozó motivációt könnyebb meghatározni, mivel néhány kiemelkedő vonással rendelkeznek. Legfőképp a helyi kormányzat politikai eredményeit említhetjük, hiszen a helyi tanácsok gyakran jelentős ügyekben döntenek (pl. területfejlesztés, rendezési tervek, stb.), amelyek hatással vannak az emberek hétköznapi életére (Dunleavy, P. 1981).

A koalíciós viselkedésnek vannak egyéb összetevői is nevezetesen:

- > történelmi (pl. helyi politikai hagyományok;
- > intézményi (szabályok, választási időszak, hatáskörök, stb.);
- > társadalmi-politikai (pártpolitizáltság foka, választókerületek mérete, város vagy vidék, választási mozgalmak, stb.);
- > környezeti (helyi média szerepe, helyi bürokrácia befolyása, stb.);
- > párton belüli (helyi pártok központi ellenőrzésének mértéke);
- > strukturális (horizontális és vertikális) tényezők (*Pridham, G. 1986: 24-29. Mellors, C. 1989: 7.*).

Ezért ahhoz, hogy valóban megértsük az egyes koalíciók létrejöttének körülményeit, célszerű lenne ezen szempontok szerint megnézni a koalíciós alkufolyamatokat és a bennük résztvevők magatartását. Talán kirajzolódnának olyan momentumok, amelyek a pártok közötti alkufolyamatok különbözőségeiről, a háttérben zajló egyezkedések valódi tartalmairól adhatnának valós és árnyaltabb képet. A kérdés komplexitását az is mutatja, hogy a pártok hatalmi érdekei mögött (mellett) léteznek az egyes politikusok motivációi is, melyet szintén számtalan tényező befolyásolhat, sőt az egyes motivációk egymástól sem különülnek el világosan, azaz előfordulhat, hogy egy adott időpontban és szituációban egyszerre több dimenzió is hatást fejthet ki.

Sajnos ezen dimenziók közül csak töredék információ áll rendelkezésünkre, azonban annyi mindenképpen megállapítható, hogy szerepük a helyi politikai folyamatokban egyre markánsabbá kezd válni.

Ha végignézzük az elmúlt három önkormányzati választás koalíciós adatait, akkor megállapíthatjuk, hogy ami országos szinten elképzelhetetlen, az a helyi politikában, a sajátos helyi, személyi viszonyok következtében, akár realitás is lehet.

1990-ban a 10.000 lakos alatti településeken induló jelöltek 4,1%-a, a városokban az egyéni kerületekben induló jelöltek 28%-a, és a listás helyek 14%-a koalíciós támogatással nyerte el mandátumát. A legtöbb mandátumot az SZDSZ-FIDESZ koalíció szerezte meg (456 mandátum), ezután a jobboldali koalíciók következnek; MDF-KDNP (100), MDF-FKgP-KDNP (94), MDF-FKgP (44).

Az országos viszonyokhoz képest „furcsa” koalíciókra példa az FKgP-SZDSZ (6 mandátum), az MDF-SZDSZ (6), az FKgP-SZDSZ-MSZP (1) vagy az FKgP-MSZMP (1) együttműködés. A „furcsa” koalíciók kialakulásában a személyi kapcsolatokon kívül a pártok nagyobb önállósága is szerepet játszik, bár mint látni fogjuk, szerepük fokozatosan csökken.

1994-ben a választási törvény módosítása még inkább előtérbe állította a koalíciókat, sőt valóságos koalíciós „kavalkáddal” szembesülhetünk. A választásokon 326 koalíció indított jelöltet, ami 2090 mandátumot eredményezett (a városi mandátumok 30%-át). A 326 koalícióból 111 pártkoalíció, 196 pártok és civil szervezetek által létrehozott koalíció és 19 olyan koalíció, amelyet a civil szervezetek más civil szervezettel hoztak létre.

A pártkoalíción belül 42 ún. „furcsa” koalíció volt, ami 191 mandátumot eredményezett. Ezen belül az SZDSZ 28-ban (11), az FKgP 19-ben (8), a FIDESZ 15-ben (4), az MSZP 12-ben (10) volt megtalálható. „Furcsa” koalíciókra példák a FIDESZ-MDF-SZDSZ (7 mandátum), az FKgP-MDF-SZDSZ (6), az MSZP-FIDESZ (5), az MSZP-KDNP (5), az FKgP-MDF-SZDSZ (5) vagy az SZDSZ-MDF-FIDESZ-FKgP (17) által kötött szövetségek.

A pártok koalícióképességét és potenciális partnereit vizsgálva megállapítható, hogy a legtöbb mandátumot az MDF, az MSZP, a KDNP és a FIDESZ szerezte. Azonban ha a koalíciós partnereket is nézzük, akkor jól látszik, hogy a sikeres koalíciók elsősorban már a természetes szövetségek mentén kötöttek.

6. táblázat A pártok sorrendje a koalícióban meghatározó hely szerint, 1994

	A koalícióban meghatározó szervezet szerint	Megszerzett mandátum	Civil és párt koalíció (a koalícióban a meghatározó szervezet szerint)	Megszerzett mandátum
MSZP	18	276	32	35
SZDSZ	17	111	12	13
FKGP	16	158	24	61
MDF	14	481	18	31
FIDESZ	13	245	8	2
KDNP	9	249	20	36

Forrás: BM OVI, 1994 adatai alapján számolt.

Az MDF koalíciós mandátumainak 41%-át az MDF-FKGP-KDNP-FIDESZ, 24%-át pedig MDF-KDNP formációban szerezte. Az MSZP koalíciós szavazatainak 70%-át az SZDSZ-szel szerezte közösen. A KDNP koalíciós mandátumainak több mint 90%-át KDNP-MDF-FKGP formációban szerezte. A FIDESZ számára a legsikeresebb együttműködési formának a FIDESZ-KDNP-MDF formáció bizonyult, hiszen a koalíciós mandátumainak 71%-át szerezte ilyen együttműködés keretében. Az FKGP koalíciós mandátumainak 39%-át FKGP-KDNP, 25%-át FKGP-MIÉP és 11%-át FKGP-EKGP-MDF-MIÉP-KDNP formációban szerezte meg. Megosztottabb képet mutat az SZDSZ, amely koalíciós mandátumainak 32%-át SZDSZ-MDF-KDNP-FIDESZ, 23%-át SZDSZ-FIDESZ formációban szerezte. A koalícióban szereplő pártok száma alapján megállapítható, hogy a létrejött koalíciók több mint kétharmada három vagy annál több pártot foglal magában.

A civil szervezetek érdekes helyet foglalnak el a koalíciók között. Aktivitásukat mutatja, hogy 439 szervezet indult önállóan és 39 koalícióban. 196 olyan koalíció is létrejött, amelyet valamilyen politikai párt és civil szervezet hozott létre közösen. 1998-ban 376 pártokkal alkotott koalíció (ezen belül 121-ben volt valamilyen társadalmi szervezet, amelyek összesen 246 mandátumot szereztek) és 54 társadalmi szervezet által létrehozott koalíció versengett a mandátumokért. 2002-ben 52 pártok szövetségei, 39 társadalmi szervezetek szövetségei, 191 párt és társadalmi szervezet által létrehozott szövetség indult a mandátumokért. A pártokkal alkotott koalíciók 1993, míg a társadalmi szervezetek 42 mandátumot szereztek. A pártokkal kötött koalíciók aránya, és az így megszerzett mandátumok száma (amely több mint a fele a civil szervezetek által önállóan szerzett mandátumok számának), azt mutatja, hogy a civil szervezetek főleg a pártokhoz „közeledve” próbálnak meg képviselőkhöz jutni.

1994-hez képest csökkent a „furcsa” koalíciók száma, mindössze 17 ilyen formáció volt és 40 mandátumot eredményezett. Példaként említhető az MSZP-SZDSZ-Munkáspárt-Agrárszövetség (5), vagy az MDF-SZDSZ (4) együttműködés. Az ilyen típusú

koalíciók csökkenése már a pártok blokkosodását jelzi, amit tovább erősít a pártok fő koalíciós partnereinek a megoszlása is.

7. táblázat A pártok sorrendje a koalícióban meghatározó hely szerint, 1998

	A koalícióban meghatározó szervezet szerint	Megszerzett mandátum
MSZP	24	179
SZDSZ	9	62
FKGP	63	226
MDF	39	116
FIDESZ	113	1206
KDNP	25	43
MIÉP	15	50

Forrás: BM OVI, 1998 adatai alapján számolt.

A táblázat szerint a legaktívabb párt a koalíciók tekintetében a FIDESZ, hiszen azonkívül, hogy 113 koalícióban volt meghatározó, további 80 egyéb koalícióban is részt vett. A párt koalíciós partnerei elsősorban jobboldali pártok közül kerültek ki (FIDESZ-MDF 322 mandátum, FIDESZ-MDF-MKDSZ 101 mandátum, FIDESZ-FKGP-MDF 100 mandátum, FIDESZ-FKGP 57 mandátum). A FIDESZ által létrehozott koalíciók több mint 90%-a 3 vagy annál több párti formáció volt. A koalícióképeség terén a második helyen az FKGP található partnerei között leginkább a FIDESZ és a FNSZ (Független Nő Szövetség) szerepel. A koalíciók közül kiemelhető még az MSZP és az SZDSZ. Az MSZP 24 koalícióban volt meghatározó, ebből 74%-ban az SZDSZ volt a koalíciós partner, 6%-ban pedig a Munkáspárt. Az SZDSZ csupán 9 koalícióban volt meghatározó, ezen belül 61 mandátumot (98%) az MSZP-vel szerzett közösen. A két párt (mind az MSZP, mind az SZDSZ) koalícióinak több mint kétharmada két párti formáció. 1994-hez képest változás az SZDSZ koalíciós magatartásában, hogy elvesztette a bal- és jobbközép oldal közötti összekötő szerepét (*Szoboszlay Gy. 1999*). Míg 1994-ben koalíciós mandátumainak 56%-át szerezte SZDSZ-MDF-KDNP-FIDESZ, vagy SZDSZ-FIDESZ formációban, addig 1998-ban csupán csak egy mandátumot szerzett a FIDESZ-szel közösen és a jobboldali pártokkal alkotott koalíciók is csak „pontoszerűen” fordultak elő.

Az adatok egyértelműen a blokkosodás irányába mutatnak, azaz míg 1994-ben az önkormányzatok két-hárompólusú pártrendszer képét mutatták, addig 1998-ban csupán két markáns szereplője maradt a helyi politikának és a létrejövő koalíciók is főleg az egyes ideológiai blokkokon belül kötődtek. A blokkok között szinte nincs átjárás a pártok között, ez a helyzet felértékelte a különböző társadalmi szervezetek (környezetvédő, városvédő, lokálpatrióta stb.) koalíciós szerepét, hiszen egyre nagyobb arányban találkozunk olyan koalíciókkal, melyeket pártok és civil szervezetek hoztak létre. Jól mutatják ezt a tendenciát a megyei jogú városi, a fővárosi és megyei közgyűlési választások adatai is.

8. táblázat Megyei jogú városok mandátumainak összesítése jelölőszervezet-típusonként (1990-2002)

	1990		1994		1998		2002	
	Mandátum	%-ban	Mandátum	%-ban	Mandátum	%-ban	Mandátum	%-ban
Pártok önállóan	570	71,0	407	60,1	398	59,2	288	43,2
Pártok koalícióban	174	21,7	165	24,4	155	23,1	230	34,5
Pártok társadalmi szervezetekkel közösen	18	2,2	19	2,8	23	3,4	85	12,7
Társadalmi szervezetek önállóan	3	0,4	54	8,0	71	10,6	48	7,2
Társadalmi szervezetek koalícióban	-	-	5	0,7	4	0,6	4	0,6
Függetlenek	28	3,5	27	4,0	21	3,1	12	1,8
Egyéb	10	1,2	-	-	-	-	-	-
Összesen	803	100,0	677	100,0	672	100,0	667	100,0

Forrás: BM OVI, 1990; 1994; 1998, 2002 adatai alapján számolt.

A táblázat adatai azt mutatják, hogy az elmúlt négy önkormányzati választás alkalmával folyamatosan csökken a pártok által önállóan, és növekszik a pártkoalíciók és a pártok és társadalmi szervezetek által közösen megszerzett mandátumok aránya. Az adatok egyfajta átrendeződését mutatja, hogy míg 1994-ben és 1998-ben a pártok még a mandátumok 60%-át szerezték meg önállóan, addig 2002-ben csupán 43%-át úgy, hogy közben a pártkoalíciók által megszerzett mandátumok aránya egyharmadra nőtt. A pártkoalíciók tekintetében az összes mandátum 9%-át az MSZP-SZDSZ, 12%-át a FIDESZ-MDF, 5,9%-át a FIDESZ-MDF-MKDSZ, 2,4%-át a FIDESZ-MKDSZ formációkban szerezték meg. Ha az eredményeket abból a szempontból is megvizsgáljuk, hogy a választások idején éppen mely pártok voltak kormányon és melyek ellenzékben, akkor az mondhatjuk, hogy 1998-ban a FIDESZ-FKGP-MDF kormánykoalíció a szavazatok közel 40%-át szerezte meg, hasonlóan az akkor ellenzékben lévő MSZP-SZDSZ koalíció szavazatarányához. 2002-ben az MSZP-SZDSZ a szavazatok 51,6%-át szerezte meg, szemben a FIDESZ-MDF koalíció 34%-ával.

Az adatok azt is egyértelműen jelzik, hogy míg 1990-1998 között nőtt a társadalmi szervezetek által önállóan megszerzett mandátumok aránya, addig 2002-ben arányuk jelentősen visszaesett. Ezzel párhuzamosan a pártok és társadalmi szervezetek által közösen szerzett mandátumok aránya, a kismértékű, bár folyamatos emelkedés után, 2002-ben hirtelen több mint 9%-kal emelkedett.

Hasonló tendenciák figyelhetők meg a megyei közgyűlésekben is.

9. táblázat A fővárosi és megyei közgyűlések mandátumainak aránya jelölőszervezet-típusonként (1994-2002)

	1994		1998		2002	
	10.000 lakos alatt	10.000 lakos felett	10.000 lakos alatt	10.000 lakos felett	10.000 lakos alatt	10.000 lakos felett
Pártok önállóan	75,5	78,6	61,2	67,3	49,9	59,1
Pártok koalícióban	12,0	16,1	24,0	21,9	21,6	21,6
Pártok társadalmi szervezetekkel közösen	2,9	1,8	1,1	1,7	17,9	15,5
Társadalmi szervezetek önállóan	9,3	3,2	12,3	8,5	10,0	3,8
Társadalmi szervezetek koalícióban	0,3	0,3	1,4	0,6	0,6	-
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: BM OVI, 1990; 1994; 1998, 2002 adatai alapján számolt.

A tendenciák abban különböznek a megyei jogú városoknál tapasztaltaktól, hogy itt a pártok koalícióinak aránya lényegében nem változott 1998-hoz viszonyítva, ezzel szemben jelentősen csökkent (főleg a 10.000 lakos feletti listákon) a társadalmi szervezetek által önállóan megszerzett mandátumok aránya. A csökkenés mögött egyértelműen a pártok és társadalmi szervezetek által közösen állított listák előretörése található. *Az adatokból arra következtethetünk, hogy a megyei közgyűlésekben a társadalmi szervezetek egyre inkább a pártok vonzásába kerültek.* Sajnos nincs pontos információ arra vonatkozóan, hogy ezek a szerveződések valójában mennyire civil szervezetek, azonban kétségtelen, hogy közöttük számos olyan szervezet található, melyeket egyéni (politikai) ambíciók hoztak létre (példa erre Zala megye, ahol több ismert jobboldali politikus is civil mezben „futott ki” a megyei politika pályájára), de megtalálható köztük pártok vagy polgármesterek által létrehozott szerveződések (Pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a Független Polgármesterek Szerveződése) is.

Az eredményeket ez esetben is vizsgáljuk meg kormánypártok és ellenzék szempontból; 1998-ban a FIDESZ-FKgP-MDF kormánykoalíció a szavazatok közel 41%-át szerezte meg az akkor ellenzékben lévő MSZP-SZDSZ koalíció 30,1%-ával szemben. 2002-ben az MSZP-SZDSZ a szavazatok 46%-át szerezte meg, szemben a FIDESZ-MDF koalíció 33%-ával.

Ezek alapján elmondható, hogy a helyi választási eredményekre nagymértékben hatnak a parlamenti választás eredményei, hiszen a parlamenti választásokon győztes pártok szereztek meg a szavazatok többségét, bár megjegyzendő, hogy 1998-ban az akkor kormányzó pártok nem tudták olyan mértékben növelni a szavazataikat, mint az MSZP.

Végül, ha az elmúlt négy önkormányzati választás adatait a függetlenek nélkül vizsgáljuk, akkor érdekes tendenciát figyelhetünk meg. Ebben az összehasonlításban csak az önállóan, azaz pártok vagy azok koalícióit, illetve civil és azok koalícióit hasonlítjuk össze. Tehát hiányoznak a pártok és civil szervezetek ún. „vegyes” koalíciói.

10. táblázat Önkormányzati mandátumok százalékos megoszlása a civil szervezetek és a pártok között (1990–2002)

	1990		1994		1998		2002	
	Polgármester	Képviselő	Polgármester	Képviselő	Polgármester	Képviselő	Polgármester	Képviselő
A pártok és civil szervezetek együttes részesedése az összes mandátumból	16	32	10,5	8,7	14	20	10,4	18,1
Ezen belül:								
Pártok	91	90	86	82	81	84	85,3	82,3
Nonprofit szervezetek	9	10	14	18	18	19	14,7	17,17

Forrás: BM OVI, 1990; 1994; 1998, 2002 adatai alapján számolt.

Tehát, ha a politikai pártok szereplését szembeállítjuk a civilekével, akkor megállapíthatjuk, hogy a vizsgált választási ciklusokban a pártokkal szemben szinte folyamatosan erősödik a civil szervezetek részesedése az önkormányzati mandátumokból. Bár megjegyzendő, hogy ez a megállapítás csak általánosságban igaz, az adatok ugyanis kisebb „hullámzást” mutatnak, ennek ellenére jól látszik az, hogy a civil szervezetek, különösen a nagyobb települések testületeinek és a megyei közgyűléseknek váltak tartós szereplőivé. Példaként említhető Somogy (12 mandátum), Zala (10), Komárom (6), Fejér (5), Heves (4), Baranya (2) megye.

Összegzőképpen: a civil szervezetek választási szereplését árnyaltabban kell megítélnünk. Az ábrák adatai tizenkét év távlatában a civil szervezetek látszólagos visszaszorulását mutatják. Legsikeresebben a megyei jogú városokban és megyei közgyűlési választásokon szerepeltek, ahol 1998-ban javítani tudtak korábbi pozícióikon. Példaként említhető a Somogyért Egyesület, mely 1998-ban 11 képviselői helyet szerzett a 37 tagú, 2002-ben pedig 12 képviselői helyet szerzett a 40 tagú megyei közgyűlésben, vagy a Zempléni Településszövetség, mely 1998-ban 7 helyet szerzett a 49 tagú megyei közgyűlésben stb. Azonban ha az adatokat részletesebben is megvizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a 10 000-nél nagyobb lakosságú településeknél a civil szervezetek által elnyert mandátumok aránya a vizsgált ciklusokban megháromszorozódott. *A civil szerveződéseknek ugyan továbbra sincs túl sok esélyük a helyi vezetés megszerzésére, de gyakran részesei annak.* Ez még akkor is igaz, ha találunk néhány települést vagy megyei közgyűlést, mint például Somogy megyét, ahol a civil szerveződések olyan alku-potenciállal rendelkeztek, hogy a pártok fölött uralkodó pozíciót tudtak elfoglalni.

A jelenség magyarázatára számtalan érvet lehet felhozni. Elsőként talán azt az ellentmondást kell említeni, amely abból származik, hogy a civil szerveződések a választásokon legtöbbször a pártokkal szemben határozzák meg magukat és programjukat, ám a képviselő-testületekbe bejutva szembesülniük kell azzal, hogy számarányuknál, háttérüknél fogva kénytelenek szövetkezni a pártokkal. Ez azt is jelentheti, hogy esetleg fel kell adniuk civil mivoltukból fakadó érdek-meghatározottságukat. Vagyis a képviselő-testületekben általános – a település egészét érintő – érdekek mentén kell politizálniuk,

melyek szembekerülhetnek azokkal az értékekkel, amelyek szervezeti háttérükben akár meghatározóak is lehetnek (*Szoboszlai Gy. 1999: 234.*). Számos esetben előfordult (különösen a nagyobb településeken), hogy döntéseiktől függ, melyik párt szerzi meg az irányítást a képviselő-testületben. Például 1998-ban Győrött a Pro Urbe, vagy Pécssett a Polgári Kör, de említhetnénk Budapest XXIII. kerületét is. A 2002-es választáson Somogy megyében a szocialistákkal való megegyezést követően választották ismét a megyei közgyűlési elnökké a Somogyért Egyesület vezetőjét, Zala megyében az MSZP-nek és a jobboldalnak egyaránt 16-16 képviselője volt, a patt helyzetet a civil szervezetek döntötték el úgy, hogy szavazatukkal a jobboldal mellé álltak. Fejér megyében a két, polgármesterek alkotta civil szervezet játszotta el a „mérleg nyelvét” a szocialisták javára. Másrészt a lakosság „kicsúszása” a civil szervezetek mögül – bár jelentősnek nevezhető az a szavazatmennyiség, amelyet a lakosságtól kaptak (1990-ben kb. 300.000, 1994-ben közel 950.000 és 1998-ban 410.000) – talán épp abból származik, hogy a szervezetek a képviselő-testületekbe kerülve elveszítik civil jellegüket, vagy a kimondottan a hatalomszerzésre vagy egyéni hatalmi ambíciókra szerveződő csoportosulások „ráerősíthetnek” a lakosságnak a civil szervezetektől való elfordulására. Természetesen a tisztán listás, direkt pártelvű választási rendszer sem kedvez a civil szervezetek nagyobb önkormányzati jelenlétének.

Az adatok elemzéséből egyértelműen kiderült tehát, hogy az a várákozás vagy talán illúzió, ami az 1990. évi választások után élt, mely szerint a lokalitás a legkülönbözőbb politikai és társadalmi csoportosulásokat fogja kitermeli, ezáltal gazdag változatosságát nyújtva a társadalmi önszerveződéseknek, csak részben vált valóra (*Horváth M. T. 1996: 160.; Kukorelli I. 1991.*). *A civil szerveződések számának csökkenése és a „vegyes” (párt és civil) koalíciók előretörése talán azt a folyamatot jelzi, hogy a pártok kezdik eszközként használni a nem pártjellegű szervezeteket saját bázisuk, befolyásuk, szavazataik növelése érdekében.*

Irodalomjegyzék

- Ágh A.-Kurtán S. 1996: „Parliaments” and „organized interests” In: civil society: Local government legislation and elections in Hungary (1990-1995) In: Ágh A.-Ilonszki G. (ed.) pp. 255-280.
- Ágh A.-Ilonszki G. (ed.) 1996: The second steps. Hungarian Centre for Democracy Studies, Budapest
- Ágh A. 1999: Önkormányzatiság a magyar demokratizálásban: helyi önkormányzatok és alkalmazkodás az Eu-hoz. Politikatudományi Szemle, 2. pp. 65-95.
- Ágh A. 2002: Demokratizálás és európaizálás. Villányi úti könyvek, Budapest. pp. 270-300.
- Belügyminisztérium 1992: Az önkormányzatok első éve. Magyar Közigazgatás, 1. pp. 1-17.
- Belügyminisztérium 2001: A helyi önkormányzati rendszer fejlesztésének fő irányai. Magyar Közigazgatás, 3. pp. 138-145.
- Beszámoló az országgyűlésnek a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek 1994. évi választásáról. 1995. Budapest.
- Bocz J. 1996: Helyi hatalmi elit, polgármesterek és önkormányzati képviselők, 1994. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1996. Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vass László (szerk.) Demokráciakutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest.
- Bocz J. 1996: Az önkormányzatok döntéshozói, 1994. KSH. Budapest.
- Bocz J. 1999: Az önkormányzatok döntéshozói, 1990-1998. KSH. Budapest
- Bóhm A.-Szoboszlai Gy. 1992: Önkormányzati választások 1990. MTA PTI Budapest.
- Bóhm A.-Szoboszlai Gy. 1996: Önkormányzati választások 1994. MTA PTI Budapest.
- Bóhm A. 1999: Centralizáció-decentralizáció, avagy a központi kormány és az önkormányzatok viszonya. In: Kulcsár K. (szerk.) pp. 113-138.
- Chandler, J. A. 1993: Local government in liberal democracies. An introductory survey. Routledge, London.
- Csefkó F.-Horváth Cs. (szerk.) 1999: Magyar és európai civil társadalom. MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete-Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület, Pécs.
- Csefkó F. 1997: A helyi önkormányzati rendszer. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- Csefkó F. 1999: Önkormányzati iránytű. Új Historica Kiadó, Villány.
- Csegény P.-Kákai L. 2001: Köztes Helyzet? A civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában az ezredforduló Magyarországon. Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztálya, Budapest.
- Downs, A. 1957, 1990: An Economic Theory of Democracy. Harper and Row, New York; Közgazdasági Szemle, 9. pp. 993-1011.
- Dunleavy, P. 1981: The politics of mass housing in Britain, 1945-1975. Clarendon Press, Oxford
- Enyedi Zs.-Körösi A. 2001: Pártok és pártrendszerek Osiris Kiadó, Budapest
- Farkas J.-Vajda Á. 1991: Két választás Magyarországon 1990-ben. KSH Társadalomstatistikai Főosztály, Budapest
- Finta I.-Kákai L.-Pálné Kovács I. 1996: Pártelvű választások szorítójában a megyei önkormányzatok In: Bóhm A.-Szoboszlai Gy. (szerk.) pp. 173-194.

- Fogarasi J. (szerk.) 2000: Önkormányzati Kézikönyv. HVG-ORAC, Budapest.
- A Francia területi önkormányzatokról. 1997 In: Magyar Közigazgatás, 6. pp. 385-403.
- Gabriel, O. W. 1992: Politische Einstellungen und politische Kultur. In: Die EG-Staaten im Vergleich. Strukturen, Prozesse, Politikinhalt. ed. Gabriel, O.W. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Glatz F. 1997: A demokrácia intézményrendszere. Magyarország az ezredfordulón. MTA Budapest
- Horváth Cs. 2001: Önkormányzatok, pártok választások. In: Kunszt M.-Laczkóné T. Á. (szerk.) pp. 285-294.
- Horváth M. T. 1996: Pártok a helyi hatalomban. Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest.
- Ivanisevic, S-Korpič, I-Omejec, J.-Simovič, J. 2000: Local government in Croatia. In: Kandeve, E. (ed.) pp. 183-240.
- Kákai L. 1996: Párhuzamok: Önkormányzati választások Pécsen. In: Böhm A.-Szoboszlai Gy. (szerk.) pp. 221-234.
- Kákai L. 1997: Hatalomváltás dimenziói a helyi politikában. Társadalmi Szemle, 6. pp. 71-85.
- Kandeve, E. 2000: Stabilization of local government. Local Government and Public Service Reform Initiative. Open Society Institute, Budapest
- Körösényi A. 1993: Pártok és pártrendszerek. Századvég Kiadó, Budapest.
- Körösényi A. 1998: Magyar politikai rendszer. Osiris, Budapest.
- Kösser, H. 2000: Der Gemeinderat in Baden-Württemberg sozialprofil, Rekrutierung, Politikverständnis In: Pfizer, Th.- Wehling, H. G (ed.) pp. 153-171.
- Területi Statisztikai Évkönyv 2002: KSH, Budapest
- Kukorelli I. 1991: Az önkormányzati választások jelzőtüzei. Társadalmi Szemle, 1. pp. 3-10.
- Kukorelli I. 1996: Az önkormányzati választójogi novella keletkezése és novumai. In: Böhm A.-Szoboszlai Gy. (szerk.) pp. 55-63.
- Kukorelli I. 1995: Önkormányzati választások – 1994. december 11. In: Magyarország Politikai évkönyve 1995. Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.) Demokráciakutatók Magyar Központja Alapítvány, Budapest, pp. 99-109.
- Kulcsár K. 1999: Politika és társadalom 1989-1999. Magyarország az ezredfordulón. MTA Budapest
- Dr. Kunszt M.-Laczkóné Tuka Á. (szerk.) 2001: Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira. PTE. Pécs.
- Lever, M.-Schofield, N. 1990: Multiparty Government. Oxford: Oxford University Press.
- Lever, M. 1989: Theories of coalition formation and local government coalitions In: Mellors, C.-Pijnenburg, B. (ed.) pp. 15-33.
- Löffler, B.-Rogg, W. 2000: Kommunalwahlen and kommunales Wahlverhalten. In: Pfizer, Th.- Wehling, H. G. (ed.) pp. 109-136.
- Mellors, C.-Soós Edit 1996: A regionalizmus Nagy-Britanniában és Magyarországon. Politikatudományi Szemle, 3. pp. 33-63.
- Mellors, C.-Pijnenburg, B. (ed.) 1989: Political parties and coalitions in European local government Routledge London and New York

Marelyn Kiss J.-Kabai I.-Dénes A. 2001: Önkormányzati rendszer és demokratikus deficit. In: Magyarország Politikai Évkönyve 2001. szerk. Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vass László Demokráciakutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest, pp. 348-399.

Norton, A. 1994: International Handbook of Local and Regional Government. A comparative Analysis of Advanced Democracies. Edward Elgar, Aldershot.

Oláh M. (szerk.) 2002: Kit a szó nevéen szólít: A 2002-es parlamenti választás Veszprém megyében. Veszprém

Az önkormányzati rendszer magyarázata 1993 Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest

Pálné Kovács I. 1997: Helyi önkormányzatok és a végrehajtó hatalom. In: Glatz Ferenc (szerk.) pp. 115-130.

Pálné Kovács I. 1999: Regionális politika és közigazgatás. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.

Pfizer, Th.- Wehling, H. G. 2000: Kommunalpolitik in Baden-Württemberg. Kohlhammer, Stuttgart.

Pridham, G. 1986: An inductive framework for Coalition Behavior: The political parties in Multi-dimensional perspective in Western Europe. In: Pridham, G. (ed.): Coalition in theory and practice. Cambridge University Press, Cambridge.

Rikker, W. 1962: The Theory of political coalitions. New Heaven: Yale University Press.

Sartori, G. 1994: Comparative constitutional engineering: An inquiry into structures, incentives and outcomes. Macmillan, London. pp. 3-79.

Sebestény I. 1998: Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata 1996. KSH. Budapest.

Sebestény I. 2002: Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata 2000. KSH. Budapest.

Szoboszlai Gy. 1992: Az 1990. évi önkormányzati választások politikuma In: Böhm A.-Szoboszlai Gy. (szerk.) pp. 11-32.

Szoboszlai Gy. 1995: Önkormányzati választások 1994. Társadalmi Szemle, 4. pp. 15-31.

Szoboszlai Gy. 1999: Pártok és függetlenek a helyhatósági választásokon. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1998. szerk. Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vass László Demokráciakutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. pp. 228-239.

Swianiewicz, P. (ed.) 2001: Public perception of local government. Local Government and Public Service Reform Initiative. Open Society Institute, Budapest.

Tóth Z. 1991: Önkormányzati választások, 1990. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1991. szerk. Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vass László Demokráciakutatások Magyar Központja Alapítvány Budapest, 1991

Wehling, H. G. 1994: Kommunalpolitik in Europa. Kohlhammer, Stuttgart.

Wilson, D.-Game, Ch. 1998: Local Government in The United Kingdom MacMillan, London

Zöldi L. 1998: Háztáji politikusok: Az önkormányzati választások kampánya a helyi sajtóban Mozgó Világ, 12. pp. 21-38.

Zongor G. 2002: Arcra a törvényhozás felé. In: Oláh Miklós (szerk.) pp. 191-211.

Jegyzetek

¹ A tanulmány Kákai László: Politikai pártok és civil szervezetek a helyi önkormányzatokban című doktori disszertációjából közöl tanulmány részletet.

² A decentralizációs törekvések érvényesülése azonban gyakran esett áldozatul a költségvetés megszorító intézkedéseinek, illetve az egymást követő kormányzatok centralizációs szándékainak.

³ A tanácsidőszakhoz képest.

⁴ Forrás: Önkormányzati rendszer magyarázata KJK. Bp. 1993: 18.

⁵ Ha a regisztrált választók legalább egy harmada szavazott.

⁶ Mindkettőben közös, hogy a polgármestert a települési, vagy regionális tanács tagjai választják meg.

⁷ Mára már a legtöbb tartomány átvette ezt a megoldást.

⁸ Ezt a formát használják még Belgiumban, Hollandiában, Norvégiában, Svédországban és Olaszországban.

⁹ Kivételt képez a fővárosi és 118 nem fővárosi kerületi tanács, ahol a kerületek harmadában egymást követő három évben újra választják a jelölteket. Például 1994, 1995, 1996-ban van választás 1997-ben nincs, majd újabb három választás következik.

¹⁰ Egyéni és listás szavazás kombinációja.

¹¹ Kivéve, ha a választópolgár megyei jogú városban lakik, mert azok nem szavazhatnak a megyei közgyűlés tagjaira.

¹² Az összeférhetetlenség megszüntetésével.

¹³ Ebben nincs benne a pártok és társadalmi szervezetek által közösen megszerzett mandátumok száma.

¹⁴ A pártok és azok koalíciói a megyei/fővárosi közgyűlések mandátumainak 1994-ben 91,7%-át, 1998-ban 87,9%-át, 2002-ben pedig 75%-át szereztek meg.

¹⁵ Polgármesteri, képviselői és megyei/fővárosi közgyűlési mandátumok összesen.

¹⁶ Békéscsaba, Győr, Tatbánya, Salgótarján, Kaposvár, Nyíregyháza, Szekszárd, Veszprém Zalaegerszeg.

¹⁷ Szeged, Dunaújváros, Szolnok, Szombathely, Nagykanizsa.

¹⁸ Ezt úgy számítottam ki, hogy megnéztem azt, hogy a megválasztott polgármestert támogató szerveződés a z adott képviselő-testületi mandátumok hány százalékát szerezte meg. A könnyebb értelmezhetőség végett az egyes települések eredményeit átlagoltam.